

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ БІОГРАФІЇ

УДК 929+001.2:[008+37

<https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

*Володимир Іванович ПОПИК,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>*

БІОГРАФІКА ЯК ФЕНОМЕН НАУКИ І КУЛЬТУРИ

У статті запропоновано нове узагальнююче концептуальне бачення біографіки як феномена інтелектуальної і духовної культури суспільства, що охоплює сфери наукових досліджень, видавничої та інформаційної роботи, соціальних комунікацій та поширення біографічних знань. Таке синтетичне розуміння більш повно визначає сутність біографіки, яка в наш час переросла уявлення про неї лише як про наукову дисципліну, метод історичного пізнання та потребує оновлення теоретичних уявлень.

Ключові слова: biography, біографіка, біографістика, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, гуманітарна культура, біографічне знання.

Усе більший інтерес до біографічної літератури, а також біографічної інформації в найрізноманітніших формах її репрезентації (преса, інтернет-ресурси, телебачення, кіно, соціальні мережі, блогосфера тощо), а особливо розгортання поряд із професійними дослідницькими біографічними студіями численних аматорських розшуків документів та матеріалів, автобіографічної та мемуарної творчості свідчить про принципово нове місце й значення біографіки в інтелектуальній і духовній культурі, суспільній свідомості, внутрішньому особистісному світові культури окремої людини.

Особливо відчувається, що біографіка швидко переміщується зі сфери наукової й літературної діяльності, професійних і читацьких інтересів для вузького кола фахівців та поціновувачів у центр соці-

ально-культурних комунікацій, посідає вагоміше місце в масовій свідомості. Ця тенденція є загальносвітовою; вона пов'язана із загальним піднесенням освітнього і культурного рівня, формуванням людини нового типу — із розвинутими інтелектуальними і духовними запитами, індивідуальним самоусвідомленням, готовністю до дій в умовах швидкоплинних змін, прагненням до самореалізації в глобалізованому й високотехнологічному суспільстві. Вона все більше проявляється нині й в Україні.

Своєрідність процесу трансформації місця і значення біографіки, біографічних знань у вітчизняних реаліях обумовлена досить швидким його розгортанням. Упродовж років незалежності українській біографіці довелося відроджуватися заново після десятиліть ідеологічних та цензурних утисків і заборон, розв'язувати чимало проблем, які у світі давно вже вирішені.

Зрозуміло, що і практична робота дослідників-біографістів, і теоретичне осмислення набутого досвіду, і визначення методичних та організаційних підходів підпорядковувалися на кожному етапі руху вперед насамперед постановці та реалізації першочергових завдань. Здобутки на цьому шляху очевидні, але й коло нерозв'язаних, іноді зовсім майже не осмислених ще співтовариством вітчизняних дослідників проблем, виявляється щоразу все більшим і складнішим. Аналізу ситуації у сфері біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної роботи впродовж останніх років присвячено низку статей В. І. Попика [14; 16], В. В. Бездрабко [1], Л. Д. Березівської [2], Н. П. Марченко [11], розділи в колективних монографіях учених Інституту біографічних досліджень НБУВ [5; 9]. Теоретичні питання розвитку біографіки та біографістики як спеціальної наукової дисципліни знайшли відображення в ґрунтовних працях Т. М. Попової [18; 19]. Водночас відчувається, що методологічні підходи, які пропонуються в багатьох публікаціях із цієї проблематики, засновані незрідка на стереотипах минулого і вже далеко не повною мірою відповідають реаліям сьогодення.

Говорити нині про проблеми сучасної біографіки, спираючись на теоретичні уявлення, вироблені для неї наукою ХХ ст. у межах окремих розрізнених і на практиці мало сполучених між собою наукових дискурсів — історичного, філософського, літературознавчого, культурологічного, соціологічного, політологічного, психологічного тощо, стає все важче. Визначені ними досить різнохарактерні підходи до біографіки то як до історичної дисципліни, що вивчає теорію і методологію біографічних досліджень, «біографічний метод» пізнання історії та культури минулих епох, то як до дисципліни загальногуманітарного значення, більше не в змозі забезпечити цілісний погляд

на сучасну біографіку як важливий напрям науки і культури, стати надійним орієнтиром для розуміння її завдань та перспектив подальшого розвитку.

У кращому випадку вони зберігають своє значення з погляду дослідницьких завдань окремих наукових дисциплін. Однак закономірно постає питання: чи не перетворюються часом такі вузькодисциплінарні уявлення на гальмо для загального оновлення теорії і методології біографіки, постановки принципово нових широких дослідницьких та інформаційних завдань, які можна розв'язувати лише об'єднуючи зусилля представників різних галузей знань із зусиллями тих, хто працює поза межами суто наукових практик.

У цій статті автор ставить за мету проаналізувати деякі вузлові, визначальні проблеми стану сучасної української біографіки, ситуації навколо неї, завдань та перспектив її розвитку, а також рівня й напрямів їх теоретичного осмислення, науково-методичного забезпечення, з дещо нових і у чомусь незвичних для широкого кола фахівців позицій. Ідеться про потребу багато в чому відійти від усталених уявлень, які нині вже відчутно перешкоджають розумінню живої практики наукової та літературно-художньої біографічної творчості, соціальних комунікацій, піднесення культури поширення біографічних знань.

Власне, це є запрошенням до дискусії, що торкається як безпосередніх завдань дослідників-біографістів, так і загалом деяких актуальних проблем функціонування сфер соціогуманітарних наук та гуманітарної сфери в сучасному суспільстві.

Нашою метою є обґрунтування потреби освоєння більш широких і комплексних підходів до проблем біографіки та поширення біографічних знань, ніж це можуть забезпечити нині значною мірою розрізнені, нескоординовані між собою дослідницькі зусилля вчених-істориків, політологів, літературознавців, культурологів, філософів, соціологів, психологів, наукознавців, педагогів та представників інших суспільних і гуманітарних дисциплін, а також тісно пов'язані з ними новітні інформаційно-комунікативні практики.

Найпершим питанням, яке потребує відповіді, є походження та смисл уявлень про біографіку як дослідницький напрям, що належить насамперед (чи майже виключно) історичній науці. Наскільки вони зберігають своє значення в сучасних умовах, та чи не буде корисно поглянути на проблеми біографіки під іншими кутами зору? Слід зазначити, що ці уявлення мають у нас давні корені в працях учених ХІХ ст. та радянських дослідників. Джерела їх — у тривалому пануванні в науці догматів «історичного мислення», що витіснили «на узбіччя» більш широкі альтернативні погляди філософів, культурологів,

літературознавців та літературних критиків, які завжди вважали біографіку надбанням гуманітарної науки й культури в цілому.

Але в нинішньому вигляді «історичне» розуміння біографіки усталалося в Україні в роки незалежності не тільки як данина цій традиції і домінуючому в сучасній науці дисциплінарному принципу організації знання, а й значною мірою під впливом багатьох суб'єктивних чинників і людських інтересів. На це так само варто звернути увагу.

На початку 1990-х рр. у вітчизняному науковому співтоваристві, насамперед серед фахівців-істориків, визріло прагнення до інституціоналізації пошукової й теоретичної роботи в галузі біографічних студій. Оскільки відродження біографічної дослідницької та видавничої роботи відбувалося після тривалої й болісної для національної науки й культури перерви, закономірно виникла ідея створення базового спеціалізованого наукового осередку, який би розгорнув і координував роботу в галузі біографіки. Основним завданням у цій сфері на той час вважалося створення фундаментального Українського біографічного словника. Організований у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1994 р. Інститут біографічних досліджень, започаткований у 1996 р. його друкований орган — збірник наукових праць «Українська біографістика» швидко утвердилися в пріоритетності історико-біографічної спрямованості своєї діяльності та публікацій. Значною мірою це відбулося не лише через переважання в них фахівців-істориків із притаманними їм професійними інтересами, теоретичними й методичними уявленнями та дослідницькими підходами, а й через офіційне зарахування загальних напрямів наукової діяльності НБУВ, дисертаційних праць її фахівців, за тодішньою номенклатурою спеціальностей ВАК України, до історичних наук, поряд із «соціальними комунікаціями».

Принагідно зауважимо, що в державах, які суверенізувалися після розпаду СРСР, дисциплінарна приналежність бібліотечних досліджень визначилася по-різному. В Україні вона теж нині переглядається, що може в майбутньому опосередковано вплинути й на офіційні вимоги щодо дисциплінарної визначеності біографічних досліджень, розробок із бібліографії й біобібліографії в бібліотечних установах.

Якби не згадані вище обставини, то можна зробити припущення, що справа з інституціоналізацією спеціалізованого осередку біографічних досліджень у НБУВ, зосередженого насамперед на проблемах біографічної та біобібліографічної інформації й визначенням їх дисциплінарного профілю могла б розвиватися й іншим шляхом, зокрема поза межами власне історичних дисциплін.

Офіційне закріплення історичного профілю як провідного для біографічної справи спрямувало зусилля засновника й першого директора Інституту біографічних досліджень доктора історичних наук, професора В. С. Чижка (1951–2003) на те, щоби теоретичний науковий напрям соціогуманітаристики, покликаний вивчати проблеми розвитку біографіки, позиціонувався й утвердився в Україні саме як спеціальна історична дисципліна — «біографістика». Із його праць цей термін і поширився в 1990-і роки в науковому обігу, хоча сам він не був новим, а застосовувався й раніше в радянській науці, але в дещо іншому розумінні.

Отже, у всьому цьому, поряд із об'єктивними обставинами, значною мірою спрацював і суб'єктивний чинник. Визначення профілю біографічних досліджень як насамперед історичних, серед розмаїтого діапазону соціогуманітарних наук, вважалося тоді найбільш доцільним, оскільки відповідало формальним критеріям дисциплінарної організації наукового знання. Хоча багатьом ученим і на той час уже було зрозуміло, що справжні обшири біографіки є міждисциплінарними і навіть виходять далеко за межі власне наукових дисциплін — у сферу творчого літературного й мистецького пошуку.

Варто, однак, звернути увагу на те, що означене «унормування» на цілі десятиліття наперед визначило переважну спрямованість теоретичних розробок у галузі біографічних досліджень саме в межах історичного дискурсу. На користь, але значною мірою й на шкоду іншим напрямам гуманітарних наук, а загалом — комплексному розумінню проблем біографіки. Із цього приводу варто згадати відоме прислів'я: «Як корабель назвеш, так він і попливе». Зауважимо, зокрема, що в «Українській біографістиці» через цю обставину, особливо впродовж останнього десятиліття, коли дисциплінарні напрями публікацій були визначені для фахових видань досить жорстко, відчутно недостатньо друкувалися вчені-літературознавці, мистецтвознавці, філософи, психологи, педагоги: збірник, на жаль, не відповідав визначеному для них за фахом профілю публікацій. А вони могли б внести чимало нового й корисного в розвиток теорії і практики біографічних досліджень. Їхні змістовні, оригінальні виступи на конференціях і щорічних Біографічних читаннях, які незмінно виходили далеко за межі, окреслені історичним профілем, є красномовним тому свідченням.

Зрозуміло, що важливу роль у закріпленні дисциплінарного статусу біографічних досліджень відіграв традиційно притаманний історичній науці високий рівень теоретичних напрацювань. Українські історики, насамперед історіографи, джерелознавці, а разом із ними також і бібліографи, праця яких в Україні до останнього часу стосувалася галузі історичної науки, спираючись на здобутки попередніх

десятиліть, зокрема, матеріали дискусій про біографіку та наукову біографію початку 70-х рр. ХХ ст., виявилися на першому етапі розгортання роботи найбільш готовими до обговорення методологічних і методичних проблем біографічних досліджень, зокрема, їх світоглядних засад, понятійного ряду, термінологічної системи, а також творчого інструментарію історико-біографічних студій, який, зрозуміло, багато в чому спирається саме на загальний інструментарій історичної науки, хоча й далеко не зводиться до нього.

Це принесло біографістам чималу користь, але й певні обмеження теоретико-методологічних засад їхніх досліджень. Формальна приналежність біографістики до спеціальних історичних дисциплін визначила й розгляд теоретичних та методологічних проблем біографічних досліджень суто крізь призму усталених канонів історичної науки. Тому біографіка й нині розуміється переважно як метод пізнання минулого через індивідуальне, а не осмислення людської особистості. Саме таку ситуацію засвідчили численні розробки, публікації, а також виступи українських вчених на рубежі ХХ — ХХІ ст. на конференціях у Харкові, Львові, Одесі та за кордоном. Як наслідок, справжнього творчого діалогу між вітчизняними істориками-біографістами й представниками інших гуманітарних наук і творчих професій, за великим рахунком, не відбулося. У них — інше бачення завдань біографіки, постановка принципово відмінних від усталених в історичній науці проблем, свій дослідницький інструментарій, інші форми й методи біографічних реконструкцій. Між іншим, варто звернути увагу на те, що часто вживане істориками поняття «біографічний метод» (як такий, що спрямований на дослідження історії), широко застосовують і представники інших наук — соціології, психології, психіатрії тощо. Але там його змістове наповнення є абсолютно протилежним: він слугує вивченню людини, особистості в багатьох її як позитивних, творчих, так і кризових виявах.

Вітчизняні філософи та літературознавці, культурологи, наукознавці, плідно працюючи в галузі біографічних досліджень і збагачуючи їх теоретичні засади й творчий арсенал як власними відкриттями, так і здобутками світової гуманітаристики, що далеко виходять за межі історичного пізнання, значно меншою мірою переймалися проблемами самоідентифікації в дисциплінарному просторі. Для них, як також і для всіх власне не-науковців, причетних своєю творчою діяльністю до біографіки (літераторів, журналістів, митців, видавців, фахівців соціальних комунікацій) було і є цілком очевидним, що біографіка є навіть не міждисциплінарною галуззю знань, а особливою сферою, багатоаспектним явищем науки і культури, ушпінний розвиток якого потребує цілісних, синтетичних підходів.

Зазначимо у зв'язку з цим, що, на нашу думку, світова наука не випадково не послуговується поняттям «біографістика» для виокремлення особливої дисципліни, тим більше, спеціально-історичної, як «монополюсно» відповідальної за біографічні дослідження. У системі наукової культури Заходу (а тепер вже і Сходу) і тематичний напрям публікацій, і дослідницька діяльність, і теоретичні студії над нею позначаються здебільшого одним синтетичним за своїм змістовим наповненням терміном «*biography*», що відповідає усталеній традиції їх комплексного, всебічного розгляду з використанням теоретичних напрацювань і творчого інструментарію найрізноманітніших наукових дисциплін [15]. Більше того — такі підходи показують, що немає різкого розмежування між науковою біографікою, художньою творчістю й інформаційною сферою, однаково причетними до нагромадження, опрацювання (лише різними методами, у різних формах) та поширення біографічних знань.

Саме з урахуванням цього й відомий український дослідник А. Л. Валевський, який ще наприкінці ХХ ст. одним з перших звернувся до проблематики біографіки й зробив значний теоретичний внесок у філософське осмислення сутності біографічного знання, у своїх працях, опублікованих в Україні і в Росії, послуговувався терміном «біографіка (або наука про біографію)», наголошуючи на загальногуманітарному значенні її як наукової дисципліни, що розробляє теорію і методологію біографічного письма, вивчає особливості його різноманітних практик [3; 4]. Більше того, А. Л. Валевський розглядав біографіку як особливий тип гуманітарного знання, метод пізнання культури інших епох [4, с. 32–33], що зближує його погляди з європейськими і світовими уявленнями про «*biography*».

У зв'язку з викладеними міркуваннями доречним буде повернутися до опублікованої в середині 90-х років ХХ ст. першої великої теоретичної праці, підготовленої в Інституті біографічних досліджень НБУВ — монографії В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» [21]. Варто зазначити, що вона так само, як і праці А. Л. Валевського, стала спробою окреслити проблеми біографічної традиції у науці і культурі не лише в межах історичного дискурсу, але в значно більш широкому розумінні. У ній було закладено ідею необхідності аналізу закономірностей і етапів розвитку вітчизняної біографіки в загальному контексті становлення й еволюції європейської та світової як наукової, так і художньої, перш за все — літературної біографічної творчості. В. С. Чишко розглядав біографіку як науку про людину, що залежно від різної мети створення біографії може інтегрувати у собі дані різних галузей знань [21, с. 10]. Інша справа, що праця, позначена дуже широкою постановкою про-

блем, які належать до різних галузей гуманітарних і соціальних наук, з'явилася на світ в «оболонці» докторського дисертаційного дослідження, написаного за історичною спеціальністю.

Неспішне прочитання згаданої книжки В. С. Чишка, на жаль, єдиної, яку йому судилося написати, може засвідчити: у ній йдеться не лише про завдання осмислювати історію за допомогою біографічних досліджень, а й про розвиток і збагачення вироблених упродовж віків традицій осягнення феномена людського життя, й відповідно — форм і методів творення біографій у світовій і вітчизняній науці та культурі. В останні роки життя думки В. С. Чишка були зосереджені навколо проблематики дослідження людської долі, особистості, індивідуальності у вирі історії. Це той напрям, який зближує історичне пізнання з філософським.

На жаль, особливо після передчасної смерті В. С. Чишка у 2003 р., у науковій думці все більше давала про себе знати тенденція до максимальної «історизації» біографічних досліджень, навіть певного протиставлення праць, підготовлених відповідно до канонів історичної науки, творам представників інших напрямів соціогуманітаристики, а тим більше — літераторів, краєзнавців, журналістів. За нашою оцінкою, саме з цим явищем було пов'язане й стрімке поширення в українській науці на всю сферу біографічних досліджень — історичних, літературознавчих тощо, або й взагалі здійснюваних поза межами наукових розробок, — поняття «біографістика». Воно ж, як уже йшлося раніше, було запроваджене В. С. Чишком до наукового вжитку насамперед для означення спеціальної історичної дисципліни теоретичного й методичного спрямування, хоча і в його працях теж траплялося певне «розширене» трактування біографістики, ототожнення її з біографікою.

Сьогодні в Україні існує кілька наукових видань, у назві яких позиціонується термін «біографістика». Однак серед них насправді лише збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» друкує матеріали з теорії та методики історико-біографічних досліджень. Але його профіль насправді набагато ширший й більше відповідає комплексній проблематиці біографіки — *biography* в європейському й світовому розумінні. До речі, саме в цьому зв'язку провідні вітчизняні культурологи не раз порушували питання про перейменування збірника на «Українську біографіку». Але назва збірника вже встигла стати своєрідним брендом, увійшла до бібліотечних каталогів та численних світових наукометричних баз. Змінити її нелегко було б і за чинними в Україні формально-бюрократичними процедурами. Однак проблема залишається...

Загалом упродовж останнього десятиліття в українській історичній науці було чимало зроблено для осмислення можливостей застосування нових цікавих форм і напрямів біографічних студій, зокрема «нової біографіки», «нової біографічної історії» [17, с. 194], біоісторіографії, для вивчення минулого. Важливим теоретичним проривом у цьому плані став підготовлений Інститутом історії України НАН України спеціальний випуск альманаха теорії та історії історичної науки «Ейдос» за 2014–2015 рр., повністю присвячений різноманітним вимірам сучасних історико-біографічних досліджень [10]. Але, на жаль, далі ця творча ініціатива не розгорнулася в ширший міждисциплінарний діалог за участю представників інших напрямів соціогуманітаристики.

І нині спостерігаємо, як термін «біографістика» використовується в Україні й поза її межами як синонім біографічних досліджень та біографіки, до того ж у його найбільш «монопольному» потрактуванні, тобто майже виключно в межах історичного дискурсу. Найновішим за часом свідченням цього стало, зокрема, проведення 2019 р. у Чебоксарах (РФ) наукової конференції «Парадигми російської історії крізь призму біографістики». Але й поняття «біографіка» у напрацюваннях провідних російських дослідників — І. Л. Беленького, Л. П. Репіної, О. Б. Вахрамєєвої, опублікованих упродовж останніх десятиліть уже в багатьох варіантах, майже не виходить за межі його усталеного суто історичного розуміння. І все було б нічого, якби таке вузькодисциплінарне бачення не поширювалося істориками на всі інші сфери й напрями біографічних досліджень. Ці суперечливі впливи виразно відчуються й у працях сучасних українських істориків. У пошуках виходу із цієї ситуації відома авторитетна дослідниця Т. М. Попова (Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова) визнає, що «ймовірно, слід розмежовувати біографію як тип гуманітарного знання та соціокультурний феномен і форми біографічної рефлексії, які все більше спрямовуються по шляху дисциплінаризації» [17, с. 193]. У новітніх своїх ґрунтовних монографіях — «Життєпис вченого-історика на перехресті історіографічних традицій. Теорія. Методологія. Практика» (2017) [18] та «Дисциплінарний образ науки: підходи й поняття» (2019) [19] — Т. М. Попова, окреслюючи проблеми сучасної біографіки, не раз наголошує, що йдеться саме про історичну науку, історико-біографічні студії. І в цьому вона абсолютно права — теоретичні розбудови і, відповідно, термінологія, що використовується в працях істориків, стосуються насамперед методологічного арсеналу їхніх досліджень і мало виходять за межі власне історичної проблематики.

Загалом же варто звернути увагу на те, що попри значну теоретичну глибину й професійну майстерність новітніх студій дисциплінарних проблем біографічних досліджень, нових напрямів і течій в історичній біографіці, прагнення провідних учених-істориків до творчого освоєння арсеналу ідей світової історичної науки, її «поворотів» до біографічної проблематики, загальна спрямованість цих напрацювань позначена певною замкненістю на тому, що належить власне до «ремесла історика» і не виходить за коло академічних інтересів вузького фахового співтовариства.

Заради справедливості варто зазначити вагомий позитивний вплив теоретичних напрацювань останніх років на розвиток вітчизняної біографіки. Здійснений Інститутом біографічних досліджень НБУВ комплексний аналіз її стану, проблем та перспектив розвитку засвідчує, що вона збагатилася численними працями першорядного значення. За своїм розмахом, проблемно-тематичним діапазоном, жанровою різноманітністю, теоретико-методологічними підходами українська історична біографіка набагато перевершує зроблене впродовж усього ХХ століття [9].

Водночас загальною проблемою розвитку біографічних досліджень в Україні, яка виходить за межі історичної біографіки і охоплює весь її тематичний діапазон, є її відчутні розбіжності зі світоглядними орієнтирами та загальними спрямуваннями світової і європейської біографіки. Світова біографіка, власне — *biography*, у своєму розвитку далеко відійшла від зосередженості на напрямках, визначених принципами історичної науки. Вона застосовує широкі універсальні теоретичні підходи, обумовлені багатомірністю завдань дослідження людського життя. Особливо це проявляється в її нових спрямуваннях, насамперед таких як «Life writing» — *писання чи записування життя*, дослідження біографічної та автобіографічної творчості, позначених інтересом до життя й досвіду звичайних людей, осмислення ними свого шляху (що є знаменням і найхарактернішою рисою сучасної гуманітаристики).

Тому не можна не звернути увагу на те, що зосередження вітчизняних фахівців-істориків на своїх професійних проблемах призвело до певної «самоізоляції» їх від надзвичайно цікавих і результативних творчих пошуків колег — філософів, літературознавців, мистецтвознавців, наукознавців, майстрів літературно-художньої біографіки й біографічної публіцистики, хоча за багатьма напрямками «пальма першості» нерідко перебуває нині саме в останніх. Іноді доводиться навіть визнавати, що «розмова йде різними мовами». Упродовж останніх десятиліть поза межами, визначеними вітчизняною історико-біографічною наукою — філософами І. В. Голубович [7],

В. І. Менжуліним [12], літературознавцями І. М. Дзюбою [8], М. В. Поповичем [19], Л. С. Генералюк [6], Є. К. Нахліком [13] зроблено вагомий внесок у теоретичне осмислення проблем біографічного знання, створення першорядних біографічних досліджень. Праці цих та інших вчених до цього часу залишаються широко згадуваними в дослідженнях істориків, але реально їх дуже мало використовують у теоретико-методологічному плані. На нашу думку, багато в чому й консервація елементів «лінійного життєпису» в біографічних працях непоодиноких українських істориків, а також структурна побудова їх за зразками дисертаційних робіт, що вже не сприймається у наш час вимогливими читачами, пов'язана саме із замкненістю на канолах, успадкованих від історичної науки попередніх десятиліть.

Варто звернути увагу також і на те, що в сучасних дискусіях, у теоретичних працях учені-історики не ставлять під сумнів думки своїх колег-філософів щодо широкого загальногуманітарного профілю біографіки. На них посилаються, їх охоче цитують, однак, очевидним є те, що таке цитування має здебільшого «ритуальний» характер. Але через численні міждисциплінарні перегороджі згадані філософські загальнометодичні напрацювання так і не стали основою для реальної розбудови синтетичних дослідницьких спрямувань, комплексних підходів, становлення нових змістовних дискурсів, які б відповідали сучасному діапазону, проблемам і завданням не лише біографічних досліджень, а й інтеграції та поширення біографічних знань у тому вигляді, у якому вони постають нині і відповідають запитам суспільства.

Для прикладу: і в Україні, і у сусідніх країнах нині захищається чимало дисертацій із біографічної проблематики. Водночас не лише ці кваліфікаційні праці, а й усі попередні журнальні публікації до них мають бути жорстко припасовані до паспортних вимог відповідних спеціальностей, публікуватися в зареєстрованих за ними фахових виданнях. Можна стверджувати, що якби не це, то значною мірою й сама постановка проблем, і ракурси розгляду постатей минулого в багатьох дослідженнях могли б бути іншими, можливо — набагато цікавішими. Як швидко відбудуться назрілі позитивні зрушення — поки що важко сказати. На практиці ж нинішня ситуація все більшою мірою сприятиме переміщенню справді оригінальних біографічних студій у простір вільної від дисциплінарних обмежень інтелектуальної біографіки: як *non fiction*, так і літературної, літературно-публіцистичної.

Тому серйозні, написані за всіма науковими канолами праці теоретичного спрямування створюються і обговорюються у високопрофесійному, але занадто вузькому колі наукового співтовариства самі

по собі, а величезний обшир біографічних досліджень різноманітної спрямованості, форм і жанрів живе й розвивається поряд, цілком незалежно, значною мірою стихійно — теж сам по собі. І дає вагомі результати.

За таких умов, усе частіше твори біографічної літератури високого інтелектуального рівня, написані не-істориками, а отже, вільні від заформалізованості відповідно до обов'язкових вимог і правил історичної науки, посідають перші місця серед симпатій освіченої читацької публіки. Хоч і для історичної науки в цьому теж є відчутний позитивний елемент, тому що така конкуренція стимулює й високопрофесійних істориків швидше відмовлятися від створення «лінійних» біографій, шукати й знаходити нові теми, опановувати сучасні творчі підходи, яскраві і переконливі форми біографічного письма. Прикладів цьому чимало. Вітчизняна історична біографіка змінюється останніми роками буквально на очах.

Окреслені нами проблеми добре відомі вченим, але до останнього часу майже не посідали належне місце в працях та дискусіях фахівців, які вивчають теоретико-методологічні проблеми біографічних досліджень.

Вихід з цієї колізії, очевидно, слід шукати в дещо іншій площині, ніж пропонують прибічники суто історичної, з погляду дисциплінарної класифікації, належності біографіки. Ключем, на наш погляд, має стати визнання того, що біографіка в її сучасних реаліях більше не може розглядатися лише як науковий напрям, «приписаний» до однієї з наук, спосіб пізнання історичного минулого. Тобто, біографіка (або «біографістика») має право називатися історичною дисципліною в межах самої історичної науки, відповідно до її дослідницьких інтересів. Однак ці визначення не відображають її характеру загалом.

Сучасна біографіка не може вважатися і загальногуманітарною дисципліною — цей вимір для неї нині теж є завузьким. Вона є багатовимірним явищем, яке об'єднує не лише дослідницькі, а й творчі практики, видавничу та інформаційну роботу, глибоко пронизує всі напрями науки (не лише соціогуманітарної) і культури, впливає на суспільну свідомість, сферу освіти й виховання, художню творчість. До неї належить і діяльність бібліотек у галузі інтеграції й опрацювання джерел біографічної та біобібліографічної інформації, формування електронних історико-біографічних ресурсів — колекцій, архівів, цифрових бібліотек.

У найбільш узагальненому плані біографіку, на наш погляд, варто розглядати як важливий феномен інтелектуальної і духовної культури суспільства, що охоплює разом сферу наукових досліджень, різноманітні спрямування та форми літературної й аматорської

біографічно/автобіографічної творчості, видавничої та інформаційної роботи, біографічний складник соціальних комунікацій, простір поширення/пропаганди біографічних знань.

Таке широке, комплексне розуміння біографіки виходить далеко за межі існуючих наукових уявлень і класифікацій. Воно може бути незвичним для багатьох учених, перш за все, зрозуміло, істориків. Але саме такі підходи найбільше відповідають реаліям сучасного життя, суті й призначенню біографіки, її функціонуванню в інтелектуальному й духовному житті суспільства, у світі науки, культури, освіти, соціальних комунікацій. І саме тому Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського давно вже ґрунтує свою теоретичну й практичну діяльність на такому комплексному розумінні.

Осмилення нових наукових, культурних та соціокомунікативних проблем, постановка в їх межах дослідницьких, організаційних та інформаційних завдань, вироблення й застосування для їх розв'язання широких міждисциплінарних і міжгалузевих наукових та культурологічних підходів — усе це перебуває в руках учених, працівників культури та інформаційної сфери. Оновлення теоретичних уявлень про біографіку є конче важливим для адекватного сучасним реаліям розуміння її місця й значення в сучасному світі, а також для освоєння нових форм біографічної творчості й поширення біографічних знань як важливої частини гуманітарної культури суспільства.

1. Бездрабко В. В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики / В. В. Бездрабко // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029>
2. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання / Л. Д. Березівська // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 283–295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283>
3. Валевский А. Л. Основания биографии / А. Л. Валевский. – Киев : Наук. думка, 1993. – 111 с.
4. Валевский А. Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла / А. Л. Валевский // Лица : Биограф. альманах. 6. – М. ; СПб. : Феникс ; Atheneum, 1995. – С. 32–68.
5. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / С. М. Ляшко, Н. І. Любовець, Н. П. Марченко, О. М. Яценко та ін. ; В. І. Попик (кер. проекту). – Київ : НБУВ, 2016. – 272 с. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>

6. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва / Леся Генералюк. – Київ : Наук. думка, 2008. – 544 с.
7. Голубович И. В. Биография: силуэт на фоне Humanities : методология анализа в социогуманитарном знании / И. В. Голубович. – Одесса : Фридман А. С., 2008. – 367 с.
8. Дзюба І. М. Тарас Шевченко : життя і творчість / І. М. Дзюба. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. – 720 с.
9. Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с.
10. Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод / І. Колесник // Ейдос : альманах теорії та історії історичної науки. – Київ, 2014/2015. – Вип. 8. – С. 7–13. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=pjuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=eidos/2014/8
11. Марченко Н. П. «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні / Н. П. Марченко, В. В. Патиц // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біоіст. дослідж. – Київ, 2019. – Вип. 17. – С. 165–195. <http://doi.org/10.15407/ub.17.165>
12. Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія / Вадим Менжулін. – Київ : НаУКМА : Аграр Медіа Груп, 2010. – 455 с. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10979>
13. Нахлік С. К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель : у 2 т. / С. К. Нахлік. – Київ : Український письменник, 2007. – Т. 1 – 463 с. ; Т. 2 – 462 с.
14. Попик В. І. Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики / В. Попик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біоіст. дослідж. – Київ, 2011. – Вип. 8. – С. 7–26. – Режим доступу: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2011_8_2
15. Попик В. І. Biography — Біографіка — Біографістика — Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень / В. І. Попик // Український історичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 124–138. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=UIJ_2015_3_10
16. Попик В. І. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя Інституту біографічних досліджень /

- В. І. Попик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Київ, 2019. – Вип. 18. – С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>
17. Попова Т. Н. Биоисториография в структуре современного биографизма / Т. Н. Попова // Харківський історіографічний збірник. – Харків, 2017. – Вип. 16. – С. 192–207. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888/11257>
 18. Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика / Т. Н. Попова. – Одесса : Бондаренко М. А., 2017. – 456 с.
 19. Попова Т. Н. Дисциплинарный образ науки: подходы и понятия / Т. Н. Попова. – Одесса : Бондаренко М. А., 2019. – 392 с.
 20. Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. В. Попович. – Київ : Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
 21. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.

REFERENCES

1. Bezdrabko, V. V. (2016). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku vitchyznianoï biohrafistyky [Current state and prospects of development of domestic biographer science]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 14, 29-49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029> [In Ukrainian].
2. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskogo yak intehtrator i poshyriuvach pedahohichnogo biohrafichnogo znannia [V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an integrator and disseminator of pedagogical biographical knowledge]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 12, 283-295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283> [In Ukrainian].
3. Valevskii, A. L. (1993). *Osnovaniia biografiki* [Fundamentals of biography]. Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Russian].
4. Valevskii, A. L. (1995). Biografika kak distsiplina gumanitarnogo teikla [Biography as a discipline of the humanities]. In *Litca: Biogr. almanakh*, 6, 32-68. [In Russian].
5. Popyk, V. I. (Ed.). (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliohrafichnoi informatsii: problemy formuvannia y vykorystannia* [Domestic resources of biographical and biobibliographic information: problems of formation and use]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].
6. Heneraliuk, L. (2008). *Universalizm Shevchenka: vzaïemodiia literatury i mystetstva* [Shevchenko's universalism: the interaction of literature and art]. Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Ukrainian].
7. Golubovich, I. V. (2008). *Biografiia: siluet na fone Humanities: metodologiia analiza v sotciogumanitarnom znanii* [Biography: silhouette on the background of Humanities]. Odessa, Ukraine: Frydman A. S. [In Russian].

8. Dziuba, I. M. (2008). *Taras Shevchenko: zhyttia i tvorchist* [Taras Shevchenko: life and work]. Kyiv, Ukraine: Kyievo-Mohylianska akademiia. [In Ukrainian].
9. Popyk, V. I. (Ed.). (2019). *Istorychna biohrafika v Ukraini: problemy, zavdannia i perspektyvy rozvytku doslidzhen, vydavnychoi ta informatsiinoi roboty* [Historical biography in Ukraine: problems, tasks and prospects for the development of research, publishing and informational work]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].
10. Kolesnyk, I. (2014-2015). Peredmova. “Nova biohrafichna istoriia” yak metod [Preface. “New bibliographic history” as a method]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 8, 7-13. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I&S21STR=eidos/2014/8 [In Ukrainian].
11. Marchenko, N. P., & Patyk, V. V. (2019). “Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica”: fiksatsiia ta transformatsiia biohrafichnoho dyskursu v Ukraini [“Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica”: fixation and transformation of biographical discourse in Ukraine]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 17, 165-195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165> [In Ukrainian].
12. Menzhulin, V. I. (2010). *Biohrafichnyi pidkhid v istoryko-filosofskomu piznanni* [Biographical approach in historical and philosophical cognition]. Kyiv, Ukraine: NaUKMA. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10979> [In Ukrainian].
13. Nakhlik, Ye. K. (2007). *Panteleimon Kulish: osobystist, pysmennyk, myslytel* [Panteleimon Kulish: personality, writer, thinker] (Vols. 1-2). Kyiv, Ukraine: Ukrainskyi pysmennyk. [In Ukrainian].
14. Popyk, V. I. (2011). Dosvid pershoho desiatylittia diialnosti Instytutu biohrafichnykh doslidzhen NBUV na tli rozvytku suchasnoi biohrafistyky [Experience of the first decade of Institute of Biographical Researches of VNLU activity against the background of modern biographical science development]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 8, 7-26. URL: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2011_8_2 [In Ukrainian].
15. Popyk, V. I. (2015). Biography – Biohrafika – Biohrafistyka – Biobibliohrafiia: poniatiinyi arsenal istoryko-biohrafichnykh doslidzhen [Biography – Biographical Studies – Biographical Research – Biobibliography: conceptual arsenal of historical and biographical research]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 124-138. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=UIJ_2015_3_10 [In Ukrainian].

16. Popyk, V. I. (2019). Zdobutky i zavdannia providnoho oseredku vitchyznia-noi biohrafistyky: do 25-richchia Instytutu biohrafichnykh doslidzhen [Achievements and tasks of the leading center of domestic biography: to the 25th anniversary of the Institute of Biographical Research]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 27-53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027> [In Ukrainian].
17. Popova, T. N. (2017). Bioistoriografiia v strukture sovremennogo biografizma [Biohistoriography in the structure of modern biography]. In *Kharkivskiy istoriografichnyi zbirnyk*, 16, 192-207. [In Russian].
18. Popova, T. N. (2017). *Zhizneopisanie uchenogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsii. Teoriia. Metodologiya. Praktika* [Biography of a Scientist-Historian at the Crossroads of Historiographic Traditions. Theory. Methodology. Practice]. Odessa, Ukraine: Bondarenko M. A. [In Russian].
19. Popova, T. N. (2019). *Distciplinaryny obraz nauki: podkhody i poniatii* [The disciplinary image of science: approaches and concepts]. Odessa, Ukraine: Bondarenko M. A. [In Russian].
20. Popovych, M. V. (2008). *Hrygorii Skovoroda: filosofii svobody* [Gregory Skovoroda: philosophy of freedom]. Kyiv, Ukraine: Maisternia Biletskykh. [In Ukrainian].
21. Chyshko, V. S. (1996). *Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafiiia v istorii i suchasnosti Ukrainy* [Biographical tradition and scientific biography in the history and present of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: BMT. [In Ukrainian].

Стаття надійшла 25.06.2020 р.

Volodymyr POPYK, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Director of the Institute of Biographical Research, VNLU (Kyiv, Ukraine).

Biography as a phenomenon of science and culture.

The article offers a new generalizing conceptual vision of biography as an intellectual and spiritual cultural phenomenon. This vision unites scientific research, biographical side in social communication, distribution of biographical knowledge, informational and publishing work, in particular, libraries' activities in processing and integrating biographical and biobibliographical sources. It also includes various forms and directions of biographical/autobiographical work, literary and amateur. Developed in the course of research activities of the Institute of Biographical Research of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, such a synthetic view allows a holistic understanding of the essence of biographical research. As for today the latter, in its quality and scope, does not fit into the theoretical frame formed for it within certain discourses in the 20th century. It was presented, most notably in history, philosophy, literary and cultural studies, as mainly a study of theory and method of biographical research, a biographical approach to history and culture, or as a special humanities branch. These theoretical approaches, vaguely connected, retain some significance in terms of research objectives in separate branches but are no longer able to provide a view of modern

biography, its aims and prospects, as a whole. Updating the ideas about biographical research is extremely important in understanding its modern significance, as well as for adopting new forms of biographical work, and distribution of biographical knowledge as a valuable cultural part.

Key words: biography, biographical research, biographical studies theory and methods, Institute of Biographical Research of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, humanities, biographical knowledge.